

KAPITEL 8 / CHAPTER 8⁸
**COGNITIVE AND SPEECH STRATEGIES FOR DEVELOPING
REASONING IN CONNECTED SPEECH IN OLDER PRESCHOOL
CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS**

DOI: 10.30890/2709-2313.2025-45-01-036

Вступ

У сучасному освітньому контексті завдання дошкільної освіти набувають пріоритетного значення, оскільки вони спрямовані на забезпечення повноцінного й гармонійного розвитку дитини та формування її готовності до подальшого навчання в умовах початкової ланки освіти. Мовлення дитини є не лише засобом комунікації, а й важливим механізмом пізнання та осмислення навколишньої дійсності. Саме через мовлення відбувається інтеріоризація соціального досвіду, формування уявлень про причинно-наслідкові зв'язки між явищами, узагальнення власних спостережень і вибудовування логіки мислення. У цьому контексті зв'язне мовлення постає як інтегрований показник розвитку когнітивної та мовленнєвої сфер дитини, а його сформованість визначає здатність не лише передавати інформацію, а й міркувати, аргументувати, пояснювати та робити висновки. Особливе місце у структурі зв'язного мовлення займають висловлювання типу міркування — складна форма мовленнєвого реалізованого мислення, що відображає ступінь сформованості пізнавальної діяльності в дошкільному віці.

Дошкільний вік є сенситивним періодом для становлення основ міркування та зв'язного мовлення, оскільки саме в цей час відбувається перехід від ситуативних і фрагментарних висловлювань до контекстних, логічно організованих мовленнєвих структур. Формування міркувань передбачає інтеграцію мовних засобів із мисленнєвими операціями аналізу, синтезу, узагальнення, встановлення логічних залежностей і планування висловлювання. За умов нормативного розвитку ці процеси поступово узгоджуються, забезпечуючи становлення зв'язного мовлення як цілісної мисленнєво-

⁸*Authors: Samoilenko Inna Oleksandrivna*

Author's sheets: 0,83

мовленнєвої діяльності.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що ключовим компонентом цього процесу є оволодіння рідною мовою, яке розглядається як фундаментальне завдання виховання у дошкільному віці. Такий підхід визнається однією з найсуттєвіших передумов активізації пізнавальної діяльності дітей, повноцінного засвоєння знань, розвитку логічного мислення, творчих здібностей і мовленнєвої функції загалом. Зазначені положення послідовно обґрунтовано у працях Л. Андрусишин, В. Глухова, З. Ленів, І. Марченка, С. Коноплястої, Ю. Пінчук, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Ю. Рібцун, Т. Швалюк, М. Шеремет, Є. Линдіна та інших науковців, у яких мовленнєвий розвиток дитини розглядається як системоутворювальний чинник її пізнавального й особистісного становлення [5, 8, 9, 10].

Водночас у дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями процес формування міркувань у зв'язному мовленні є істотно ускладненим. Недостатня сформованість мовних засобів поєднується з труднощами когнітивної організації висловлювання, що проявляється у порушенні логічної послідовності, смисловій незавершеності та фрагментарності мовленнєвих міркувань. У таких випадках дитина може володіти певними знаннями про навколишній світ, однак не здатна повноцінно вербалізувати їх у формі логічно вибудованого висловлювання. Це свідчить про порушення механізмів взаємодії мислення і мовлення, які лежать в основі формування мовленнєвого міркування.

Сучасні наукові підходи дедалі переконливіше доводять, що міркування у зв'язному мовленні не формується як спонтанний результат засвоєння лексико-граматичних засобів. Воно є результатом цілеспрямованої організації мисленнєво-мовленнєвої діяльності, що включає усвідомлення змісту висловлювання, його логічне планування, мовленнєве оформлення та контроль за завершеністю й послідовністю викладу. У цьому контексті актуалізується потреба у таких підходах, які дозволяють цілісно впливати на процес формування міркувань, поєднуючи розвиток мислення і мовлення в єдину систему педагогічного впливу.

У цьому контексті перспективним постає розробка та наукове обґрунтування когнітивно-мовленнєвих стратегій як способів організації мислення і його мовленнєвого оформлення. Когнітивно-мовленнєві стратегії забезпечують перехід від внутрішніх мисленнєвих операцій до їх зовнішньої мовленнєвої реалізації, сприяють формуванню логічної послідовності, смислової цілісності та усвідомленості мовленнєвих міркувань. Стратегічний підхід дозволяє розглядати мовленнєву діяльність дитини не як суму ізольованих умінь, а як систему взаємопов'язаних дій, спрямованих на цілеспрямоване породження зв'язного висловлювання.

Незважаючи на наявність значної кількості досліджень, присвячених розвитку зв'язного мовлення та мовленнєвого мислення, проблема когнітивно-мовленнєвих стратегій формування міркувань у зв'язному мовленні дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями залишається недостатньо систематизованою. Зокрема, потребують подальшого осмислення питання змісту цих стратегій, механізмів їх формування та ролі у забезпеченні цілісності мовленнєвого міркування. Саме це зумовлює актуальність обраної теми та визначає спрямованість даного дослідження, мета якого полягає у теоретичному обґрунтуванні когнітивно-мовленнєвих стратегій формування міркувань у зв'язному мовленні дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями та з'ясуванні їх ролі у забезпеченні логічної організації, смислової цілісності й усвідомленості мовленнєвих висловлювань.

Метою даного розділу є теоретико-практичне осмислення когнітивно-мовленнєвих стратегій формування міркувань у зв'язному мовленні дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, а також обґрунтування їх значення для розвитку мовленнєвої діяльності дитини. У межах розділу здійснюється аналіз міркування як когнітивно-мовленнєвого феномена, розкриваються механізми взаємодії мислення і мовлення, визначається зміст та роль когнітивно-мовленнєвих стратегій у процесі формування зв'язного мовлення.

8.1 Міркування як когнітивно-мовленнєвий феномен у структурі зв'язного мовлення дошкільників

Базовим компонентом мовленнєвого міркування є логічне мислення, у зв'язку з чим у психологічних дослідженнях міркування розглядається як складна мовленнєво-мисленнєва діяльність. У працях М. Жинкіна, О. Запорожця, О. Леонтєєва та інших учених обґрунтовується положення про те, що міркування реалізується у мовленні як форма опосередкованого мислення, спрямованого на встановлення логічних зв'язків між елементами змісту висловлювання.

Психолінгвістичні дослідження засвідчують, що взаємозв'язок між логічними категоріями мислення (поняттями, судженнями) та мовними одиницями (словом, словосполученням, реченням) найбільш повно реалізується на рівні односислових типів мовлення. При цьому зі зростанням рівня організації мовлення посилюється інтеграція мисленнєвих і мовленнєвих компонентів, що зумовлює підвищення логічної впорядкованості та смислової цілісності висловлювання.

Як зазначають І. Марченко, А. Омеляненко [3, 10], визначальною мовною ознакою міркування є наявність причинно-наслідкових зв'язків та засобів їх мовного вираження, а також специфіка вступної фрази, яка задає напрям і логіку подальшого розгортання висловлювання. Саме ці характеристики забезпечують структурну організованість і завершеність міркувального мовлення.

У контексті дослідження проблеми формування міркування в науковій літературі воно визначається як функціонально-смісловий тип зв'язного монологічного мовлення [6] або як функціонально-смісловий тип зв'язного висловлювання [7]. Узагальнення наведених підходів дозволяє розглядати міркування як інтегративне мовленнєве утворення, що поєднує когнітивні й мовленнєві механізми у структурі зв'язного мовлення.

Міркування у мовленнєвій діяльності дитини дошкільного віку є однією з найбільш складних і водночас показових форм зв'язного мовлення. Воно

передбачає не лише послідовне відтворення подій чи опис об'єктів, а й усвідомлене встановлення логічних зв'язків між явищами, їх пояснення та обґрунтування. У цьому сенсі міркування виступає особливою формою мовленнєво опосередкованого мислення, що відображає рівень інтеграції когнітивних і мовленнєвих процесів.

У структурі зв'язного мовлення міркування займає проміжне місце між описовими та наративними висловлюваннями, оскільки поєднує елементи інформування, пояснення та логічного узагальнення. На відміну від опису, який ґрунтується переважно на переліку ознак, і розповіді, що відтворює послідовність подій, міркування передбачає активне залучення мисленнєвих операцій, спрямованих на встановлення причин, наслідків і закономірностей. Саме тому міркувальні висловлювання вважаються найбільш складними для засвоєння у дошкільному віці.

Формування міркувань у зв'язному мовленні тісно пов'язане з розвитком пізнавальної діяльності дитини. У процесі міркування дитина не лише відображає зовнішню реальність, а й здійснює її інтелектуальну переробку, що проявляється у здатності аналізувати ситуацію, виокремлювати суттєві ознаки, порівнювати, узагальнювати та робити висновки. Таким чином, міркування є показником переходу від наочно-образного до елементарних форм словесно-логічного мислення.

Онтогенетичне становлення міркування відбувається поступово і нерівномірно. У старшому дошкільному віці з'являються перші спроби пояснювальних і причинно-наслідкових висловлювань, однак вони часто мають фрагментарний характер, супроводжуються логічними прогалинами та потребують значної підтримки з боку дорослого. Для дітей з мовленнєвими порушеннями цей процес ускладнюється недостатнім рівнем сформованості як мовленнєвих засобів, так і когнітивних механізмів, що забезпечують побудову міркувальних зв'язних висловлювань.

Особливістю міркування як когнітивно-мовленнєвого феномена є його багаторівнева структура. Воно включає когнітивний рівень, пов'язаний із

формуванням змісту висловлювання, мовленнєвий рівень, що забезпечує вербалізацію мисленнєвих операцій, та регулятивний рівень, який відповідає за планування, контроль і корекцію мовленнєвої діяльності. Порушення на будь-якому з цих рівнів негативно позначаються на якості зв'язного мовлення та зумовлюють труднощі формування міркувань.

У дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, зокрема із загальним недорозвитком мовлення, спостерігається недостатня сформованість смислової цілісності зв'язних висловлювань типу міркувань, обмеженість мовних засобів для вираження логічних зв'язків, а також труднощі у плануванні та послідовному розгортанні думки. Це свідчить про необхідність спеціально організованого педагогічного впливу, спрямованого не лише на збагачення мовлення, а й на розвиток когнітивних механізмів, що лежать в основі міркування.

Е. Данілавічюте, узагальнюючи результати власних емпіричних досліджень та експериментальні дані, отримані Є. Соботович, аргументує тезу про нерозривний зв'язок мовної системи з пізнавальною сферою, оскільки когнітивні процеси виступають визначальним чинником її становлення та розвитку. З огляду на це, психолінгвістичний підхід набуває методологічної пріоритетності в аналізі структури тяжких мовленнєвих порушень і розглядається вітчизняними дослідниками як провідний у їх науковій інтерпретації. Ефективність означеного підходу підтверджується розробленням діагностичних методик і диференційованих освітньо-корекційних програм, заснованих на комплексному розумінні мовленнєвих порушень як складової цілісного механізму, що поєднує нейробіологічні, психологічні та соціальні детермінанти [1].

Таким чином, міркування у структурі зв'язного мовлення виступає складним когнітивно-мовленнєвим утворенням, формування якого потребує інтегрованого підходу, що поєднує розвиток мислення і мовлення. Усвідомлення міркування як цілісного феномена створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу взаємодії мислення і мовлення та обґрунтування ролі когнітивно-мовленнєвих стратегій у формуванні зв'язного мовлення дітей

дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

8.2 Синергія мислення і мовлення у процесі формування міркувань

Проблема взаємодії мислення і мовлення посідає центральне місце у психолого-педагогічних та психолінгвістичних дослідженнях розвитку дитини. Саме у процесі мовленнєвої діяльності мислення набуває соціально зумовлених форм, а мовлення, у свою чергу, виступає засобом структурування, усвідомлення та регуляції мисленнєвих процесів. Формування міркувань у зв'язних висловлюваннях у дошкільному віці є наочним проявом цієї взаємодії, оскільки потребує узгодженої роботи когнітивних і мовленнєвих механізмів.

Мислення і мовлення, будучи відносно самостійними психічними функціями, у процесі онтогенезу вступають у складні взаємозв'язки. У ранньому віці мислення дитини має переважно наочно-дійовий та наочно-образний характер, тоді як мовлення виконує комунікативну функцію, не завжди відображаючи глибину мисленнєвих операцій. У дошкільному віці відбувається поступовий перехід до мовленнєво опосередкованих форм мислення, що створює передумови для виникнення елементарних форм міркування. У цей період мовлення починає виконувати не лише функцію засобу спілкування, а й функцію інструмента мислення.

За твердженням науковиці І. Мельник [4], міркування розглядається як найвища форма мовленнєвого висловлювання, що виходить за межі окремих фраз і реалізується у розгорнутих, логічно завершених висловах. У процесі міркування відбувається тісна взаємодія мислення, мовлення та мови, а сам цей функціонально-смісловий тип мовлення виконує комунікативну функцію. Визначальною мовною ознакою міркування є вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та послідовно й узгоджено відображати їх у мовленнєвій формі.

Л. Калмикова [2] акцентує увагу на тому, що мислення й мовлення перебувають не у формі простого взаємовпливу, а становлять єдину, цілісну

систему, у межах якої кожен із цих процесів функціонує як компонент загальної когнітивної діяльності. Науковиця зазначає, що формування думки відбувається безпосередньо в процесі мовленнєвої діяльності, а її зміст не обмежується лише словесним оформленням. Культура мислення, за її переконанням, проявляється у здатності логічно, точно й послідовно висловлювати власні думки, що неможливе без активного використання мовленнєвих засобів. Таким чином, мовленнєво-мислительна діяльність виступає органічною складовою пізнання, у якій мислення і мовлення перебувають у тісному, нерозривному взаємозв'язку.

У межах даного параграфу взаємодія мислення і мовлення розглядається як цілісний механізм формування міркувань у дошкільному віці.

Рис. 1. Авторська модель взаємодії мислення і мовлення у процесі формування міркувань у дітей дошкільного віку

Джерело: авторська розробка

Подана модель (Рисунок 1) відображає структурно-функціональну єдність мислення і мовлення у процесі формування міркувань та дає змогу простежити перехід від мисленнєвих операцій до мовленнєво оформленого висловлювання. Особливу роль у формуванні міркування відіграє внутрішнє мовлення як проміжна ланка між мисленням і зовнішнім мовленнєвим висловлюванням. Саме

на рівні внутрішнього мовлення здійснюється попереднє планування висловлювання, відбір суттєвих смислових елементів, встановлення логічних зв'язків між ними. У дітей дошкільного віку внутрішнє мовлення ще недостатньо сформоване, що зумовлює імпульсивність і фрагментарність міркувальних висловлювань. Для дітей з порушеннями мовленнєвої діяльності ці труднощі посилюються, оскільки порушення експресивного оформлення обмежують можливості повноцінної внутрішньої мовленнєвої регуляції мислення.

Процес переходу від внутрішнього міркування до зовнішнього мовлення є складним і багатоступеневим. Він передбачає не лише трансформацію мисленнєвого змісту у мовленнєву форму, а й дотримання певної логіко-смислової послідовності, що забезпечує зрозумілість і цілісність висловлювання. У міркувальних висловлюваннях цей перехід особливо ускладнений, оскільки дитині необхідно не просто назвати об'єкти чи події, а пояснити їхні взаємозв'язки, аргументувати власну думку, дійти висновку.

Одним із ключових механізмів взаємодії мислення і мовлення у формуванні міркувальних висловлювань є мовленнєве планування. Воно передбачає усвідомлення мети висловлювання, визначення його змістових компонентів та послідовності їх розгортання. У дітей дошкільного віку мовленнєве планування має переважно ситуативний характер і значною мірою залежить від зовнішньої підтримки з боку дорослого. У разі мовленнєвих порушень здатність до самостійного планування міркування є обмеженою, що проявляється у порушенні логіки викладу, пропуску смислових ланок та труднощах у завершенні висловлювання.

Важливим аспектом взаємодії мислення і мовлення є також мовленнєва вербалізація логічних зв'язків. Міркування як тип зв'язного мовлення передбачає використання спеціальних мовних засобів, що сигналізують причинно-наслідкові, умовні, часові та узагальнюючі відношення. Недостатня сформованість цих засобів у дітей з мовленнєвими порушеннями обмежує можливості повноцінного мовленнєвого оформлення міркувань, навіть за наявності відповідного мисленнєвого потенціалу.

У процесі формування міркувальних висловлювань значну роль відіграє регулятивна функція мовлення. Завдяки мовленню дитина отримує можливість контролювати власні мисленнєві дії, коригувати хід міркування, усвідомлювати помилки та неточності. Проте у дітей з мовленнєвими порушеннями ця функція мовлення часто є недостатньо розвиненою, що ускладнює самоконтроль і саморегуляцію мовленнєвої діяльності.

Аналіз особливостей взаємодії мислення і мовлення у процесі формування міркувальних висловлювань свідчить про те, що труднощі дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями не можуть бути зведені виключно до мовних дефіцитів. Вони мають комплексний характер і пов'язані з порушенням інтеграції когнітивних і мовленнєвих процесів. Саме тому ефективне формування міркувань потребує цілеспрямованого впливу на механізми цієї взаємодії.

Таким чином, взаємодія мислення і мовлення є фундаментальною основою формування міркувань у зв'язному мовленні у старшому дошкільному віці. Усвідомлення її закономірностей дозволяє перейти від опису окремих мовленнєвих труднощів до розуміння глибинних механізмів порушення зв'язного мовлення та створює підґрунтя для обґрунтування когнітивно-мовленнєвих стратегій як ефективного засобу формування міркувань у дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

8.3 Когнітивно-мовленнєві стратегії формування міркувань у зв'язному мовленні дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями

Сучасні підходи до аналізу мовленнєвого розвитку дитини дедалі частіше спираються на стратегічну парадигму, яка дозволяє розглядати мовлення не лише як результат засвоєння мовних одиниць, а як процес цілеспрямованої організації когнітивно-мовленнєвої діяльності. У цьому контексті поняття когнітивно-мовленнєвих стратегій набуває особливого значення для осмислення механізмів формування міркувань у зв'язному мовленні дітей дошкільного віку,

зокрема за умов мовленнєвих порушень.

Термін «стратегія» у сучасній науці використовується для позначення відносно стійких способів організації діяльності, спрямованих на досягнення певної мети. У когнітивній психології стратегії розглядаються як усвідомлені або частково усвідомлені способи обробки інформації, що забезпечують ефективність мисленнєвих операцій. У психолінгвістиці стратегічний підхід пов'язується з аналізом процесів породження мовлення, зокрема планування, структурування та вербалізації смислового змісту висловлювання. У межах спеціальної педагогіки поняття стратегії дозволяє інтегрувати когнітивні та мовленнєві компоненти розвитку дитини в єдину систему.

Когнітивно-мовленнєві стратегії формування міркувань доцільно розглядати як інтегровані способи організації мислення і мовлення, що забезпечують перехід від внутрішніх мисленнєвих операцій до їх послідовного й логічно впорядкованого мовленнєвого оформлення. На відміну від окремих мовленнєвих умінь чи навичок, стратегії мають системний характер і охоплюють різні рівні мовленнєвої діяльності — від усвідомлення смислу ситуації до контролю завершеності висловлювання.

У структурі когнітивно-мовленнєвих стратегій формування міркувань можна умовно виокремити кілька взаємопов'язаних компонентів. Передусім це когнітивний компонент, який включає операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Саме ці операції становлять основу міркування як мисленнєвого процесу. Мовленнєвий компонент стратегій забезпечує вербалізацію результатів мислення, добір адекватних мовних засобів і побудову логічно зв'язного висловлювання. Регулятивний компонент пов'язаний із плануванням, контролем і корекцією мовленнєвої діяльності, що дозволяє дитині усвідомлювати структуру власного міркування та підтримувати його цілісність.

Формування когнітивно-мовленнєвих стратегій у дошкільному віці має поетапний характер і значною мірою залежить від соціального середовища та педагогічного впливу. Діти з нормотиповим розвитком поступово опановують

способи пояснення явищ, аргументації власних суджень, встановлення логічних зв'язків між подіями. Однак у дітей, які мають порушення мовлення цей процес відбувається повільніше та характеризується нестійкістю сформованих стратегій. Міркування часто має ситуативний характер, не спирається на чітке мовленнєве планування і супроводжується логічними пропусками.

На нашу думку, однією з найбільш значущих когнітивно-мовленнєвих стратегій у формуванні міркувань є стратегія смислового аналізу ситуації. Вона передбачає усвідомлення змісту мовленнєвого завдання, виокремлення суттєвих елементів і встановлення між ними логічних відношень. За відсутності цієї стратегії міркування набуває фрагментарного характеру та зводиться до переліку окремих фактів без пояснювального зв'язку між ними. У практиці логопеда дана стратегія може бути реалізована через роботу з проблемними сюжетами, серіями картинок, аналізом причин подій у казках або повсякденних ситуаціях. Це дозволяє активізувати пізнавальну діяльність дитини та забезпечити глибше розуміння мовленнєвого завдання.

Не менш важливою є стратегія причинно-наслідкового мислення, яка забезпечує розуміння залежностей між подіями та явищами і їх мовленнєве оформлення. У дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, зокрема із загальним недорозвитком мовлення третього рівня, ця стратегія часто є недостатньо сформованою, що проявляється у труднощах пояснення причин подій або прогнозування їх наслідків. Формування цієї стратегії потребує систематичної підтримки, спрямованої на розвиток логічних операцій та їх мовленнєву вербалізацію. Ефективними є вправи типу «Що було б, якби...?», побудова причинно-наслідкових ланцюгів із використанням візуальних опор, а також інтерактивні ігри з прогнозуванням ситуацій. Саме подібні завдання дають змогу дитині усвідомити логіку подій і навчитися висловлювати власні висновки.

Стратегія мовленнєвого планування посідає центральне місце у структурі когнітивно-мовленнєвих стратегій формування міркувань. Вона забезпечує попереднє визначення змісту висловлювання, його послідовності та логічного

завершення. За наявності у дитини порушень мовлення процес планування висловлювання нерідко має імпульсивний характер, що зумовлює порушення його зв'язності та смислової завершеності. Саме тому формування здатності до попереднього планування висловлювання є одним із ключових завдань логопедичного впливу. Логопед під час корекційно-розвиткових занять використовує графічні плани висловлювань (у вигляді схем, стрілок, піктограм), конструювання оповідок за планом, мовленнєві шаблони типу «Спочатку — потім — отже». Це допомагає дитині мислити послідовно та втілювати думки у зв'язну форму.

Важливою складовою когнітивно-мовленнєвих стратегій є також стратегія вербалізації логічних зв'язків, яка передбачає свідоме використання мовних засобів для вираження причинності, умовності, послідовності та узагальнення. Недостатня сформованість цієї стратегії обмежує можливості дитини повноцінно оформлювати міркування, навіть за наявності відповідних мисленнєвих операцій. У дітей з загальним недорозвитком мовлення спостерігається обмежений репертуар мовних засобів, що знижує логічну прозорість висловлювання. Вправи на доповнення речень словами-зв'язками («тому що», «отже», «з одного боку — з іншого боку») допомагають дітям засвоїти функцію цих конструкцій. Також використовуються вправи з переформулювання думок, мовленнєві лабіринти та ігри на побудову речень з логічними зв'язками.

Особливого значення у формуванні когнітивно-мовленнєвих стратегій набуває регулятивна стратегія, пов'язана з контролем і самокорекцією мовленнєвої діяльності. Завдяки цій стратегії дитина отримує можливість оцінювати логічність і завершеність власного міркування, виявляти неточності та вносити необхідні корективи. Зниження регулятивної функції у дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку перешкоджає формуванню логічно завершених міркувань і знижує ефективність їх самокорекції. Практично це реалізується через самоперевірку за мовленнєвими контрольними картками, вправи «Знайди помилку», відстеження правильності побудови думки в

рефлексивному дзеркалі або роботі в парах з оцінкою чужих відповідей.

Таким чином, когнітивно-мовленнєві стратегії формування міркувань у зв'язному мовленні слід розглядати як системоутворювальний чинник мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями. Вони забезпечують інтеграцію мислення і мовлення, створюють умови для усвідомленого породження міркувальних висловлювань та виступають ефективним інструментом цілеспрямованого педагогічного впливу. Усвідомлення стратегічного характеру формування міркувань дозволяє перейти від фрагментарної корекції окремих мовленнєвих компонентів до системного розвитку зв'язного мовлення як цілісної когнітивно-мовленнєвої діяльності.

Висновки

Проведений теоретико-практичний аналіз проблеми когнітивно-мовленнєвих стратегій формування міркувань у зв'язному мовленні дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями дозволяє зробити низку узагальнених висновків, що мають як теоретичне, так і прикладне значення для сучасної логопедії та спеціальної педагогіки.

Насамперед встановлено, що міркування у структурі зв'язного мовлення є складним когнітивно-мовленнєвим утворенням, яке відображає рівень інтеграції мислення і мовлення та виступає важливим показником мовленнєвої і пізнавальної зрілості дитини дошкільного віку. На відміну від описових і наративних форм висловлювання, міркування передбачає активне залучення мисленнєвих операцій аналізу, синтезу, узагальнення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, що потребує відповідного мовленнєвого оформлення. Саме тому формування міркувальних висловлювань є найбільш складним етапом розвитку зв'язного мовлення у дошкільному віці.

Аналіз взаємодії мислення і мовлення у процесі формування міркувань засвідчив, що труднощі побудови міркувальних висловлювань у дітей з мовленнєвими порушеннями мають комплексний характер і не можуть бути пояснені виключно дефіцитами мовних засобів. Вони зумовлені порушенням

узгодженості когнітивних і мовленнєвих механізмів, недостатньою сформованістю внутрішнього мовлення, мовленнєвого планування та регулятивної функції мовлення. Це підтверджує необхідність переходу від локальної корекції окремих мовленнєвих компонентів до цілісного підходу, спрямованого на розвиток когнітивно-мовленнєвої діяльності дитини.

У межах розділу обґрунтовано доцільність використання поняття когнітивно-мовленнєвих стратегій як наукової категорії, що дозволяє інтегрувати мислення і мовлення в єдину систему аналізу та педагогічного впливу. Когнітивно-мовленнєві стратегії розглядаються як відносно стійкі способи організації мисленнєвої і мовленнєвої діяльності, які забезпечують перехід від внутрішнього міркування до його зовнішнього, логічно впорядкованого мовленнєвого оформлення. Такий підхід дозволяє розкрити міркування не як результат спонтанного мовленнєвого розвитку, а як процес, що може і повинен бути цілеспрямовано сформований.

Виокремлення у структурі когнітивно-мовленнєвих стратегій когнітивного, мовленнєвого та регулятивного компонентів дозволяє глибше зрозуміти механізми формування міркувальних висловлювань і визначити напрями логопедичного впливу. Зокрема, встановлено, що недостатня сформованість стратегій смислового аналізу, причинно-наслідкового мислення, мовленнєвого планування, вербалізації логічних зв'язків і самоконтролю негативно позначається на зв'язності, логічності та завершеності міркувань у дітей з мовленнєвими порушеннями. Це зумовлює необхідність системної, поетапної та цілеспрямованої роботи, яка має інтегрувати когнітивний, мовленнєвий та регулятивний аспекти.

Теоретичне осмислення когнітивно-мовленнєвих стратегій формування міркувань у зв'язному мовленні дозволяє зробити висновок про їх системоутворювальну роль у мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями. Стратегічний підхід створює умови для усвідомленого мовленнєвого розвитку, сприяє підвищенню логічної організованості висловлювань, формуванню здатності до пояснення,

аргументації та узагальнення, що є важливими передумовами успішного навчання у подальшому.

Практичне значення отриманих узагальнень полягає у можливості використання когнітивно-мовленнєвих стратегій як теоретичної основи для розроблення сучасних корекційно-розвиткових програм з формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями. Зокрема, ці стратегії можуть бути покладені в основу інтерактивних вправ, мовленнєвих тренажерів, схем планування висловлювань, рефлексивних карток самоконтролю, що підвищує мотивацію дитини до мовленнєвої діяльності й забезпечує реальне зростання якості міркувань. Орієнтація на стратегічний характер мовленнєвого розвитку дозволяє підвищити ефективність логопедичної роботи, забезпечити її системність та спрямованість на формування мовлення як цілісної когнітивно-мовленнєвої діяльності.

Важливим результатом проведеного дослідження стала візуалізація авторської моделі взаємозв'язку когнітивного, мовленнєвого та регулятивного компонентів у формуванні міркувань, що представлена у вигляді інфографіки. Розроблена схема відображає етапність, зміст і результативність інтеграції когнітивно-мовленнєвих стратегій у процесі логопедичного супроводу, слугуючи зручним орієнтиром для практиків у побудові поетапної корекційно-розвиткової роботи з дітьми дошкільного віку. Така наочна візуалізація підсилює можливості застосування стратегічного підходу в умовах індивідуалізованого логопедичного впливу.